

УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПРЕВЕНТИВНОГО ВИХОВАННЯ У ШКОЛІ

У статті розкрито актуальність проблеми створення системи превентивного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі. Визначено суть і складники (мета і завдання превентивного виховання; система цінностей професійної діяльності; основи знань практичної спрямованості; принципи, форми, методи, засоби) системи превентивного виховання. Обґрунтовано необхідність вимірювання якості управління системою превентивного виховання в школі. Розроблено кваліметричну модель оцінювання якості управління такою системою, визначено фактори та критерії оцінювання управлінської діяльності, запропоновано технологію оцінювання за розробленою моделлю.

Ключові слова: система, превентивне виховання, управління, загальноосвітній навчальний заклад, керівник, фактор, критерій, оцінювання.

Розбудова громадянського суспільства, зміна соціально-економічних умов поряд з позитивними явищами в державі, на жаль, спричинили і цілу низку негативних. За даними статистичних досліджень, упродовж минулого року неповнолітніми або за їх участю вчинено 14 238 злочинів. Стосовно дітей учинено 9677 злочинів, у тому числі 2885 – тяжких та особливо тяжких. Від протиправних діянь потерпіло 10 590 дітей, у тому числі 2961 малолітня дитина (до 14 років).

Про актуальність створення системи превентивного виховання в школі й удосконалення управління нею йдеться в “Методичних рекомендаціях з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2013/2014 н. р.”. Так, наголошено, що “особливої уваги потребують питання превентивного виховання” [4]. Загальновідомо, що саме превентивне виховання передбачає науково обґрунтовані та своєчасно вжиті заходи, спрямовані на запобігання виникненню життєвих колізій в окремих індивідів і “групах ризику”; збереження, підтримку й захист нормального життя та здоров’я дітей.

Після започаткованого 1994 р. контракту між ЮНЕСКО та Академією педагогічних наук України питання превентивної освіти і виховання стало пріоритетним у системі освіти. Особливої гостроти воно набуває в складних соціокультурних умовах, неврівноваженості соціальних процесів, криміногенності суспільства. Девальвація загальнолюдських цінностей, втрата духовних орієнтирів, залучення до раннього алкоголізму, наркоманії, проституції потребують відповідної переорієнтації освітньо-виховної політики, насамперед, навколо проблем виживання та збереження генофонду України, фізичного, психічного, соціального розвитку особистості, вироблення в неї імунітету до негативних впливів соціального середовища, створення цілісної системи підготовчих, запобіжних і профілактичних дій для “приборкання” негативних учинків, проявів асоціальної поведінки.

Сьогодні потрібні фахівці, які за своїм професійним призначенням здатні зосереджувати зусилля на залученні дітей до засвоєння вироблених людством цінностей, запобіганні відхиленням у поведінці, особливо тих, хто перебуває в несприятливих умовах виховання, характеризується негативною поведінкою, а також тих, хто став на шлях асоціальної і протиправної поведінки, забезпечуючи, таким чи-

ном, у роботі з конкретною сім'єю й особистістю своєчасну превенцію різного роду відхилень – соціальних, моральних, педагогічних.

Однією з головних цілей загальної середньої освіти є створення умов для саморозвитку, самоствердження особистості, а складовими цієї мети є підтримка і стимулювання людини до активної життєдіяльності. Керівнику навчального закладу необхідно враховувати особливості управління системою превентивного виховання; на діагностичній основі проводити аналіз і планування діяльності за означеним напрямом з усіма учасниками навчально-виховного процесу – педагогами, учнями, батьками, громадськістю, забезпечити організацію і виконання спланованих заходів, контроль і регулювання результатів діяльності. Предметом спеціальної уваги керівника має стати підготовка педагогічного колективу до превентивного виховання [3].

Деякі аспекти зазначеної проблеми вже висвітлено в окремих дослідженнях. Теоретичні основи професійної підготовки вчителя до педагогічної діяльності, сутність і специфіка педагогічних умінь, механізми їх формування дослідженні багатьма філософами, психологами, педагогами: А. Алексюком, В. Бондарем, І. Зязюном, В. Кан-Каликом, В. Ковальовим, В. Семиченко, Н. Кузьміною, В. Сластьоніним та іншими. Проблеми підготовки педагогічних кадрів нової формації на засадах особистісно орієнтованого підходу розв'язують у своїх працях І. Бех, Л. Кондрашова, В. Кремень, В. Лозова, В. Приходько, А. Реан, Л. Рибалко, О. Сухомлинська, Т. Сущенко, Р. Черновол-Ткаченко та інші. Превентивна діяльність педагога, вихователя, класного керівника знайшла відображення у працях В. Алфімова, В. Оржеховської, О. Пилипенка, Г. Сагач та інших, які орієнтувалися на створення системи підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів у навчальних закладах різних типів – школі, гімназії, школі-інтернаті, закладах вищої освіти.

Проте проведений нами аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що рівень розробленості проблеми управління системою превентивного виховання в школі є недостатнім і, тим більше, не є вичерпним. Уточнення потребують фактори та критерії якості управлінської діяльності щодо створення й розвитку системи превентивного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі (ЗНЗ).

Метою статті є визначення суті системи превентивного виховання в школі, а також основних факторів і критеріїв якості управління цією системою.

На нашу думку, категорія “превентивність”, “превенція” є методологічним підґрунтям визначення превентивної педагогіки як предметного поля педагогічних досліджень, забезпечуючи передусім системне усвідомлення відповідних пізнавальних проблем і смислової орієнтацію в їх сукупності. Поняття “система” органічно пов'язане з поняттям цілісності, елементу, підсистеми, зв'язку, відношення, структури тощо. Аналізуючи систему превентивного виховання, будемо розглядати її як цілеспрямовану й керовану діяльність усіх шкільних підсистем (дидактичної, виховної, управлінської), що забезпечує теоретичну та практичну реалізацію заходів превентивного характеру – запобігання й подолання відхилень у поведінці школярів і запобігання розвитку різних форм їх асоціальної, аморальної поведінки. Дидактична підсистема охоплює методичну діяльність учителів, навчання учнів; виховна підсистема включає систему виховних превентивних заходів; управлінська підсистема забезпечує функціонування й розвиток системи превентивного виховання завдяки виконанню основних управлінських функцій: інформаційно-аналітичної,

планово-прогностичної, організаційно-координаційної, контрольної-оцінювальної, регулятивно-корекційної.

Складниками системи превентивного виховання ЗНЗ є: мета і завдання превентивного виховання; система цінностей професійної діяльності; основи знань практичної спрямованості; принципи, форми, методи, засоби та педагогічні технології, використовувані в превентивній роботі.

Мета превентивного виховання полягає у досягненні сталої відповідальної поведінки, сформованості імунітету до негативних впливів соціального середовища [5, с. 12]. *Головними завданнями превентивного виховання* є створення умов для формування позитивних якостей особистості у процесі різних видів трудової, навчальної, позашкільної та іншої діяльності; забезпечення соціально-психологічної діяльності, педагогічно зорієнтованої на протидію втягуванню дітей і молоді в негативні ситуації; надання комплексної психолого-педагогічної та медико-соціальної допомоги тим неповнолітнім, які її потребують; забезпечення адекватної соціальної реабілітації неповнолітніх, які вчинили протиправні дії чи зловживають психоактивними речовинами; стимулювання неповнолітніх до здорового способу життя; сприяння виробленню інтегрованих міждисциплінарних підходів до підготовки спеціалістів (педагогів, психологів, медиків, соціологів, юристів, соціальних працівників), навчання батьків тощо; об'єднання зусиль різних суб'єктів превентивної роботи. *Головними принципами* побудови системи превентивного виховання в ЗНЗ є такі: комплексність, системність, науковість, інтегрованість, мобільність, наступність, конкретність, реалістичність, етичність. Серед основних форм і методів превентивного виховання зазначимо такі: *форми*: психотерапія та консультування з питань виховання; сімейна терапія та система запобігання насильству в родині; терапія поведінки; психоаналіз; гештальт-терапія; психодрама; *методи*: діагностичні; інформаційні наради; соціальні та психологічні консультації; робота в середовищі; педагогічна допомога.

Центральною ланкою в системі превентивного виховання є професіоналізм керівника і якість управління системою превентивного виховання в школі. Отже, практика управління школою потребує розробки відповідної моделі для оцінювання діяльності керівника щодо створення й розвитку системи превентивного виховання, визначення факторів і критеріїв оцінювання якості управлінської діяльності за визначеним напрямом. Для цього нами було використано кваліметрію – наукову дисципліну, яка вивчає методологію і проблематику комплексних кількісних оцінок якості будь-яких об'єктів, предметів або процесів.

Для оцінювання якості управлінської діяльності щодо створення системи превентивної діяльності нами було розроблено кваліметричну модель (табл. 1). Кваліметрична модель – це норма-зразок об'єкта з якісно-кількісними характеристиками, що уможливорює в математизованій формі відобразити рівень його (об'єкта) реального розвитку [1; 2].

Узагальнивши праці В. Григораша, Г. Єльнікової, О. Касьянової, З. Рябової, Т. Хлебникової, В. Циби, на основі загальної структури діяльності керівника навчального закладу нами було визначено характерні фактори діяльності щодо впровадження роботи з превентивного виховання, а саме:

- робота навчального закладу щодо залучення учнів до навчальних занять;
- інформаційне забезпечення роботи з превентивної діяльності;
- планування роботи закладу з проблем превентивної діяльності;

- організація роботи з превентивного виховання з учасниками навчально-виховного процесу (педагоги, батьки, громадськість);
- науково-методичне забезпечення роботи з превентивного виховання;
- соціально-психологічне забезпечення роботи з превентивного виховання;
- превентивна робота з учнями.

Таблиця

**Кваліметрична модель оцінювання якості управління
системою превентивного виховання в школі**

Фактори	Вагомість	Критерії	Вагомість	Коеф. відпов. (Кі) 0–1
1	2	3	4	5
Робота навчального закладу щодо залучення учнів до навчальних занять	$m1=0,23$	1. Створення системи контролю за відвідуванням учнями навчальних занять. 2. Проведення профілактичної роботи з учнями щодо запобігання пропускам уроків без поважних причин. 3. Фактичний стан відвідування учнями навчальних занять	$V1=0,23$ $V2=0,27$ $V3=0,5$	
Інформаційне забезпечення роботи з превентивної діяльності	$m2=0,2$	4. Наявність нормативної бази з питань взаємодії школи та сім'ї, організації виховної роботи. 5. Систематизація та узагальнення інформації (облік дітей девіантної поведінки, неблагополучних сімей тощо). 6. Своєчасність і повнота доведення інформації до учасників НВП	$V4=0,25$ $V5=0,4$ $V6=0,35$	
Планування роботи з проблем превентивної діяльності	$m3=0,16$	7. Повнота аналізу діяльності педколективу щодо роботи з превентивного виховання. 8. Визначення головних завдань у роботі; передбачення спеціальних заходів з батьками, педагогами, учнями	$V7=0,4$ $V8=0,6$	
Організація роботи з превентивного виховання з учасниками навчально-виховного процесу (педагоги, батьки, громадськість)	$m4=0,13$	9. Організація роботи батьківського комітету. 10. Організація роботи батьківського університету. 11. Організація індивідуальної роботи з батьками та педагогами (правова освіта тощо). 12. Підвищення педагогічної культури педагогів і батьків. 13. Психологічні практикуми. 14. Спільна діяльність педагогів, батьків, учнів, громадськості	$V9=0,13$ $V10=0,14$ $V11=0,11$ $V12=0,16$ $V13=0,19$ $V14=0,27$	

Продовження табл.

1	2	3	4	5
Науково-методичне забезпечення роботи з превентивного виховання	m5=0,12	15. Розподілення функціональних обов'язків між керівниками й учителями щодо роботи з превентивної діяльності. 16. Наявність алгоритмів дій, таблиць, схем діяльності з управління системою превентивного виховання. 17. Підвищення рівня педагогічної майстерності вчителів з проблем взаємодії з батьками. 18. Співпраця з органами місцевої влади, лікарнями й іншими установами	V15=0,5 V16=0,3 V17=0,1 V18=0,1	
Соціально-психологічне забезпечення роботи з превентивного виховання	m6=0,09	19. Урахування психологічних особливостей учасників НВП. 20. Вивчення психологічної готовності педагогічного колективу до роботи з превентивного виховання. 21. Психолого-педагогічна допомога вчителям, батькам у превентивній діяльності	V19=0,35 V20=0,28 V21=0,37	
Превентивна робота з учнями	m7=0,07	22. Виявлення "групи ризику" серед учнів. 23. Налагодження системи психокорекційної роботи з учнями, які цього потребують. 24. Рівень вихованості учнів. 25. Профілактика шкідливих звичок (паління, алкоголізм, наркоманія та ін.). 26. Профілактика антисоціальної поведінки (бродяжництво, статева розпуста тощо)	V22=0,1 V23=0,3 V24=0,21 V25=0,18 V26=0,21	

Наступним кроком стало встановлення критеріїв перелічених факторів. Після цього нами за допомогою ранжування було визначено вагомість критеріїв і показників. Для визначення вагомості було використано кваліметричний підхід, який забезпечує кількісну оцінку якості діяльності. На цьому етапі було використано основний метод кваліметрії – експертний. Для проведення групового експертного оцінювання було залучено кваліфікованих педагогів, яких визначили експертами. Під час проведення групового експертного оцінювання було дотримано умов закону розподілу експертних оцінок:

- число експертів $N > 10$ (нами було обрано 25 експертів);
- значення показників експертної вірогідності сумарне для кожного експерта;
- опитування необхідно проводити впродовж одного тура без обговорення, тобто індивідуальні експертні оцінки незалежні.

Було впорядковано склад експертної групи в кількості 25 осіб із числа найдосвідченіших педагогів і керівників шкіл, педагогічних працівників районних управлінь освіти, створено умови для індивідуальної роботи кожного експерта. За підсумками роботи експертів було складено кваліметричну модель оцінки якості управління системою превентивного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі (табл.), розроблено технологію оцінювання за створеною кваліметричною моделлю.

Коефіцієнт відповідності визначають за кожним критерієм за такою шкалою:

0 – критерій відсутній (або виявляється епізодично, менше ніж у 25% випадків);

0,25 – критерій слабо виражений (виявляється рідко, у 25–50% випадків);

0,5 – критерій недостатньо виражений (частково виявляється – не менше ніж у 50%, але не більше ніж у 75% випадків);

0,75 – критерій достатньо виражений (виявляється часто, більше ніж у 75%);

1 – критерій оптимально виражений (виявляється завжди, відповідає повною мірою).

Обчислювання значення кожного фактора здійснюють за формулою (1):

$$\Phi_i = m_i (V_1K_1 + \dots + V_iK_i), \quad (1)$$

де Φ – фактор, m – вагомість фактора, V – вагомість критерію, K – усереднений коефіцієнт відповідності, i – порядковий номер.

Загальну оцінку якості управлінської діяльності визначають за формулою (2):

$$O_{\text{заг.}} = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 + \Phi_4 + \Phi_5 + \Phi_6 + \Phi_7, \text{ де } O_{\text{заг.}} \leq 1, \quad (2)$$

при цьому рівень управління системою превентивного виховання визначають за такою шкалою:

0 ≤ $O_{\text{заг.}}$ ≤ **0,5** – рівень критичний,

0,5 < $O_{\text{заг.}}$ ≤ **0,65** – рівень недостатній,

0,65 < $O_{\text{заг.}}$ ≤ **0,7** – рівень допустимий,

0,7 < $O_{\text{заг.}}$ ≤ **0,85** – рівень достатній,

0,85 < $O_{\text{заг.}}$ ≤ **1** – рівень високий.

Висновки. Отже, розробка факторів і критеріїв якості управлінської діяльності щодо створення й розвитку системи превентивного виховання в школі надасть змогу керівникам своєчасно виявляти прогалини, відхилення в цій роботі, проводити моніторинг діяльності ЗНЗ з превентивного виховання, скласти програму навчання педагогічних працівників основ превентивної діяльності.

Список використаної літератури

1. Григораш В.В. Організація діяльності керівника школи [Текст] / В.В. Григораш. – Х. : Основа, 2011. – 224 с.

2. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні : монографія [Текст] / Г.В. Єльнікова. – К. : ДАККО, 1999.

3. Жорнова О.І. Підготовленість учителя до превентивного виховання школярів як складова частина професійної культури [Текст] / О.І. Жорнова // Превентивне виховання : проблеми насильства : зб. наук.-практ. статей / за заг. ред. В.М. Оржеховської. – К., 2000. – С. 77–80.

4. Методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2013/2014 навчальному році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36528/. – Назва з екрана.

5. Оржеховська В. Про концепцію превентивного виховання дітей і молоді [Текст] / В. Оржеховська // Учитель. – 2000. – № 1–3. – С. 12–13.

Стаття надійшла до редакції 22.08.2013.

Гречаник Е.Е. Управление системой превентивного воспитания в школе

В статье раскрыта актуальность проблемы создания системы превентивного воспитания в общеобразовательном учебном заведении. Определены сущность и составные части (цель и задачи превентивного воспитания; система ценностей профессиональной деятельности; основы знаний практической направленности; принципы, формы, методы, средства) системы превентивного воспитания. Обоснована необходимость измерения качества управления системой превентивного воспитания в школе. Разработана квалиметрическая модель оценки качества управления такой системой, определены факторы и критерии оценки управленческой деятельности, предложена технология оценивания по разработанной модели.

Ключевые слова: *система, превентивное воспитание, управление, общеобразовательное учебное заведение, руководитель, фактор, критерий, оценивание.*

Grechanik O. Management of preventive education system in schools

The article deals with the relevance of the problem of creating a system of preventive education in secondary schools. This issue is considered particularly in the “Guidelines on the organization of educational work in schools in 2013/2014”. Thus, the emphasis is on the fact that “preventive education requires special attention”. It is well known that it is preventive education envisages scientifically based and timely actions taken to prevent the occurrence of conflicts in life of some individuals and “groups at risk”; preservation, maintenance and protection of normal life and health of children.

One of the main objectives of secondary education is to create conditions for self-development, self-assertion of the individual, and components of this objective are to support and encourage the person to active life. School leaders should consider the particularities in management of preventive education system, according to the diagnostic basis, carry out an analysis and planning activities for the designated direction with all the participants of the educational process – teachers, students, parents, the public, to provide the organization and implementation of planned activities, control and management of the performance. The subject of special attention of the leader should be the training of the teaching staff of preventive education.

The essence and components of the preventive education system are identified. The concept of “system” is organically linked with the concept of integrity, element, subsystem, communication, relationship, structure, etc. Analyzing the system of preventive education, we consider it as purposeful and controlled activities of all school subsystems (didactic, educational, and administrative), which provide theoretical and practical implementation of preventive measures – preventing and overcoming behavioral disorders in schoolchildren and precluding the development of various forms of anti-social, immoral behavior. The constituent parts of the system for preventive education are: the purpose and tasks of preventive education, the system of values of professional activity; basic knowledge of practical orientation, principles, forms, methods, tools.

Key words: *sistem, preventive education, management, secondary school, manager, factor, criterion, evaluation.*